

АНОТАЦІЯ

Сударкіна Л. Ю. Формування економічного механізму ресурсозбереження в сільському господарстві. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 «Менеджмент» (галузь знань 07 «Управління та адміністрування»). – Полтавська державна аграрна академія Міністерства освіти і науки України, Полтава, 2020.

У дисертаційній роботі обґрунтовано теоретичні положення та запропоновано практичні рекомендації щодо формування економічного механізму ресурсозбереження в сільському господарстві в контексті управлінських аспектів.

Застосування методів та інструментарію управління, відповідних чинним умовам і завданням розвитку сільського господарства, зумовили розробку і реалізацію управлінських рішень, спрямованих на забезпечення ресурсозбереження та їх ефективне використання. Врахування тези щодо застосування багаторівневої системи підтримки розвитку ресурсозбереження на основі технології екологізації виробництва дає змогу врахувати місцеву специфіку, умови функціонування екологічних сільськогосподарських виробників, та розширити спектр напрямків розвитку органічного сектора. Ґрунтовний аналіз досліджень науковців та різноманітних програм з екологізації виробничих систем дозволив визначити напрямки реалізації політики із ресурсозбереження в сільському господарстві України. Імплементация досвіду розвинених країн щодо реалізації програм та заходів ресурсозбереження в сільському господарстві України визначила потребу врахування особливостей соціально–економічного розвитку країни та її адміністративно–територіальних утворень, ресурсоемкості галузі тощо.

За результатами узагальнення наукових джерел з проблематики дослідження поглиблено теоретичні основи менеджменту ресурсозбереження в сільському господарстві з метою визначення умов зниження

антропогенного тиску на природні ресурси, що є можливим за умови інтеграції інноваційних рішень концепцій біологізації індустріальних систем. Враховуючи, що подібні передумови реалізуються через поєднання положень економічних, екологічних та соціальних дисциплін, уточнено передумову результативної практики ресурсозбереження через формування відповідної системи управління, орієнтованої на формування сталого довгострокового розвитку суб'єктів господарювання в сільському господарстві. Доведено, що ефективне стимулювання розвитку ресурсозбереження реалізується через партисипативність учасників агропродовольчої сфери на принципах додатковості.

На основі аналізу тенденцій розвитку практики ресурсозбереження в сільському господарстві визначено основні шляхи вирішення проблем реалізації механізму раціонального ресурсоспоживання, зокрема: розвиток методів аналізу, прогнозування, оптимізації і стимулювання поліпшення використання ресурсів; розробка регіональних схем ефективного використання ресурсів в залежності від природних, економічних і соціальних особливостей території; створення регіональних незалежних центрів аудиту та моніторингу, запобігання забруднення навколишнього середовища на основі використання сучасних технологій тощо. Наведена ідея дозволила визначити потребу формування нового погляду на фокусні проблеми процесу ресурсокористування та довести, що ефективність практики ресурсозбереження може бути забезпечена лише через інтеграцію її заходів в поточну господарську активність суб'єктів сільського господарства.

Апробовано модель процесу менеджменту ресурсозбереження в сільському господарстві на основі застосування аналітичної системи «ресурсозабезпечення – результативність – ресурсозбереження», результати використання якої дозволили встановити, що джерелом неефективного ресурсокористування стало порушення зв'язку галузей сільського господарства через дисбаланс продуктових потоків. Визначено, що розузгодження продуктових потоків призводить до порушення біологічних

циклів кругообігу речовин, які є основою відтворення продуктивних якостей природних ресурсів. Отже, вирішення цієї проблеми визначено головною передумовою розвитку практики менеджменту ресурсозбереження в сільському господарстві.

Ідентифіковані групи суб'єктів господарювання в сільському господарстві в аспекті менеджменту ресурсозбереження шляхом застосування методичного підходу до визначення межових техніко–економічних параметрів ресурсозберігаючих програм на основі оптимальних дій. Обґрунтовано сутнісну модель розвитку системи менеджменту ресурсозбереження в регіональному плані в системі «розгортання – згортання» соціально–економічних явищ, яка є підставою до прогнозування змін та проектування системи заходів розвитку практики менеджменту ресурсозбереження.

Проведені дослідження дозволили класифікувати господарську активність в сільському господарстві з використанням стратегічних інструментів системи управління. Результати типологізації галузевої структури мають прикладне значення в контексті визначення оптимальної стратегії господарської діяльності з урахуванням регіональних особливостей менеджменту ресурсозабезпечення та відмінностей ринкового середовища. Порівняння узагальненої структури системи менеджменту ресурсозбереження в сільському господарстві дозволило прогнозувати фактори сталості та результативності з урахуванням поточних умов та прогнозних даних.

Апробований методичний підхід до обґрунтування оптимального рівня зосередження–диверсифікації галузевої структури суб'єктів господарювання дозволив встановити, що чинна система управління не відповідає передумовам ефективного ресурсокористування через схильність до помірного зосередження галузевої структури і регресивного відхилення продуктивності від середньообласного. Визначено реагуючий характер реактивності систем менеджменту виробничих суб'єктів сільського

господарства на рівень інформованості про умови господарювання, що актуалізує інформаційне забезпечення суб'єктів агропродовольчої сфери.

Інтегровано принципи оптимального управління в практику ресурсозбереження в сільському господарстві. Спроектовано п'ятирівневу структуру інтеграції концепції Zero Waste в практику ресурсозбереження в сільському господарстві на основі визначення ефективних засобів підвищення продуктового виходу технологічної системи галузі. Зокрема, розроблено імітаційний проєкт інтеграції принципів Zero Waste на аграрному підприємстві, метою якого є створення унікальної безвідходної технології, що передбачає максимально повне використання в процесі виробництва сировинних і паливно–енергетичних ресурсів без утворення шкідливих для навколишнього середовища відходів, повторну переробку і утилізацію відходів або їх знешкодження перед поверненням в природне середовище. Визначено переваги від досягнення оптимального балансу економічної результативності проєкту, що є основою ресурсоощадного користування потенціалом в сільському господарстві.

Запропонований економічний механізм менеджменту ресурсозбереження в сільському господарстві ґрунтується на вдосконаленні елементів управління, зокрема тих, що сприяють гармонізації стратегічного управління суб'єктів господарювання. Аргументовані зміни щодо розвитку інновацій в практиці менеджменту ресурсозбереження та в ресурсокористування, взагалі, дозволили сформулювати умови забезпечення економічної, екологічної та енергетичної безпеки сільського господарства через активізацію інноваційного розвитку утилізаційної діяльності шляхом її переорієнтації на інфраструктурне забезпечення, що є важливою передумовою сталого розвитку галузі.

Ключові слова: економічний механізм, інфраструктурне забезпечення, концепція безвідходного виробництва, ресурсокористування, сільське господарство, менеджмент ресурсозбереження, функціонально–технологічні аспекти управління.

ABSTRACT

Sudarkina L. Yu. Formation of the economic mechanism of resource saving in agriculture. – Qualifying scientific work on the rights of a manuscript.

The dissertation for scientific degree of Doctor of Philosophy by the specialty 073 “Management” (field of study 07 “Management and Administration”). – Poltava State Agrarian Academy, Ministry of Education and Science of Ukraine, Poltava, 2020.

The dissertation substantiates the theoretical concepts and offers practical recommendations for the formation of the economic mechanism of resource saving in agriculture in the scope of management aspects.

The application of management techniques and tools that comply with current provisions and meet the purposes of agricultural development, caused the development and implementation of managerial decisions targeted at ensuring resource saving and their efficient use. Taking into account the narrative of the application of the multilevel system in order to support the resource saving development based on the green manufacturing technology allows to take into consideration local specifics, operating procedures of ecological agricultural producers, as well as affords an opportunity to expand the range of organic sector development trends. A careful study of scientists’ research and analysis of various programs for the production systems ecologization has allowed to identify areas for the implementation of resource saving policy in Ukrainian agricultural economy. The application of the experience of developed countries in carrying-out programs and measures of resource saving in the agricultural industry of Ukraine has determined the need to take into account the peculiarities of economic and social development of the country and its subnational entities, resource capacity of the industry and etc.

Subsequent to the results of generalization of scientific sources on the problematics of research, the theoretical foundations of resource saving management in agriculture have been made more profound in order to determine the conditions for the reduction of anthropogenic pressure on natural resources,

which is possible providing the integration of innovative solutions to the conceptions of industrial systems biologization. Considering the fact that such prerequisites are realized through the combination of assertions of economic, environmental and social disciplines, there has been clarified the prerequisite for the effective resource saving practices through the formation of an appropriate managerial system oriented toward the formation of sustainable enduring development of incorporated and unincorporated businesses in agriculture. It is proved that the effective stimulation of resource saving development is realized through the participation of the participants of the agri–food sphere on the principles of complementation.

Based on the analysis of development trends in resource saving practices in agriculture, there have been defined the main ways to solve the problems of implementing the mechanism of rational resource consumption, including in particular: development of methods of analysis, prediction, optimization and stimulation aimed at improving resource utilization; development of local patterns of resources efficient use depending on natural, economic and social distinctives of the territory; creation of regional independent audit and monitoring centers, prevention of environmental pollution by using modern technologies, etc. This idea allowed to determine it necessary to form a new perspective on the focal problems of resources consumption process and to prove that the effectiveness of resource saving practices can be ensured only through the integration of its measures into the current business processes of agricultural incorporated and unincorporated businesses.

The model of the process of resource saving management in agriculture on the basis of application of the analytical system “resource provision – efficiency – resource saving” has been tried out, the results of the use of which allowed to establish that the source of ineffective resources consumption was the disruption of the connection between farm sectors due to the imbalance of product flows. It is determined that the mismatch of food flows leads to the disruption of biological cycles of the circuit of substances that are the basis for the reproduction of yielding

qualities of natural resources. Thus, the solution to this problem is defined as the main prerequisite for the development of resource management practices in agriculture.

The author has identified the groups of economic agent market participants in agriculture in respect of the aspect of resource conservation management through the use of methodological approach to determining the boundary technical and economic parameters of resource-saving programs on the basis of optimal actions. There has been substantiated an essential model of development of the resource saving management system in the regional plan in the system of “rollout – closing up” of socio-economic phenomena, which is the basis for forecasting changes and designing the system of measures to promote resource management practices.

The conducted researches allowed to classify economic activity in farming industry with the use of strategic tools of the managerial system. The results of classification of the sectoral structure are of applied significance in the context of determining the optimal strategy of economic activity, taking into account the regional specific features of resource provision management and differences in the market environment. Comparison of the generalized structure of the managerial system for the development of resource conservation in agriculture allowed to predict the factors of sustainability and efficiency, taking into account the current conditions and prognosticative data.

The tested methodological approach to substantiation of the optimal level of concentration-diversification of the sectoral structure of economic agent market participants made it possible to establish that the current managerial system does not meet the prerequisites for efficient resources consumption due to the tendency to moderate concentration of the sectoral structure and regressive deviation of productive efficiency from the average performance in the region. There is defined the responsive nature of the reactivity of managerial systems of agricultural economic agent market participants to the level of awareness of economic management conditions, which updates the information support of agri-food

entities.

The principles of optimal management are integrated into the resource saving practice in agriculture. The author has designed a five-level structure of integration of the Zero Waste conception into the resource saving practice in agriculture based on the definition of effective means of increasing the product yield of agrarian technological system. In particular, there has been developed a simulation project of integration of Zero Waste principles at an agricultural enterprise, the aim of which is to create a unique low waste technology that provides maximum usage of raw materials and fuel and energy resources without environmentally destructive repugnant substances; reprocessing and waste utilization or waste sterilization before their restoring to the environment. The thesis identifies advantages from achieving the optimal balance of economic efficiency of the project, which is the basis for resource-saving use of potential in agriculture.

The proposed economic mechanism of resource saving in agriculture is based on the improvement of management elements, in particular those ones that contribute to the harmonization of strategic management of economic agents. Well-founded changes in the development of innovations in resource saving and resources consumption practice, in general, allowed to formulate conditions for economic, environmental and energy terms of security in agriculture through the intensification of innovative development of recycling by refocusing on infrastructural supply, which is an important prerequisite for sustainable development of agriculture.

Key words: agriculture, cradle-to-cradle approach, economic mechanism, functional and technological aspects of management, infrastructural supply, resources consumption, resource saving management..

Список публікацій здобувача

Статті у монографіях:

1. Кукса І. М., Сударкіна Л. Ю. Застосування засобів теорії статистичних рішень для оцінки ефективності управління ресурсозбереженням сільськогосподарських підприємств. Інституціалізація як фактор забезпечення розвитку системи інвестиційно-інноваційної безпеки України: колективна монографія / За заг. ред. О. Л. Гальцової. Запоріжжя: Видавничий дім «Гельветика», 2019. С. 438-453.

Статті, що входять до НМБД Scopus, Web Of Science:

2. Nitsenko V., Mardani A., Kuksa I., Sudarkina L. Application of methods of the theory of statistical decisions for assessing the effectiveness of resource conservation management at the agricultural enterprises. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2018. Vol. 40. № 3. pp. 361–368. Article DOI: <https://doi.org/10.15544/mts.2018.34> (**Web Of Science**).

Статті у наукових фахових виданнях України, включених до міжнародних наукометричних баз:

3. Сударкіна Л. Ю. Концептуальний підхід до ресурсозбереження в сільськогосподарському підприємстві. *Вісник ОНУ ім. І. І. Мечнікова. Серія Економіка*. 2017. Том 22. № 12(65). С. 165-169. (**Index Copernicus**).

4. Сударкіна Л. Ю. Передумови організації системи управління ресурсозбереженням в сільському господарстві. *Збірник наукових праць Національного авіаційного університету «Проблеми системного підходу в економіці»*. № 6(74). Ч. 1. 2019. С. 141-148 (**Index Copernicus, Google Scholar, CiteFactor, OAJSE, Eurasian Scientific Journal Index**).

5. Сударкіна Л. Ю. Формування засобів інтеграції принципів оптимального управління в практику ресурсозбереження в сільському господарстві. *Бізнес-Навігатор*. № 6 (55). 2019. С. 124-130. (**Index**

Copernicus).

6. Сударкіна Л. Ю. Засоби забезпечення ресурсозбереження в питаннях інфраструктурної підтримки діяльності підприємств в сільському господарстві. *Інтелект XXI*. № 6. Ч. 2. 2019. С. 24-31. **(Index Copernicus, Google Scholar).**

7. Сударкіна Л. Ю. Реалізація принципів Zero Waste в механізмі ресурсозбереження в сільському господарстві. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Економічні науки»*. №4. 2019. С. 191-200 **(Index Copernicus, Directory of Open Access Journals, Ulrichsweb, CiteFactor, Google Scholar).**

8. Кукса І. М., Сударкіна Л. Ю. Особливості механізму ресурсозбереження в сільському господарстві. *Український журнал прикладної економіки*. 2019. Том 4. № 4. С. 169–175. **(Index Copernicus).**

Статті у наукових фахових виданнях України:

9. Кукса І. М., Сударкіна Л. Ю. Світовий досвід впровадження програм ресурсозбереження. *Східна Європа: економіка, бізнес та управління*. № 6 (11). 2017. С. 57-60. ULR: http://www.easterneurope-ebm.in.ua/journal/11_2017/12.pdf.

10. Сударкіна Л. Ю. Ідентифікація оптимальної стратегії управління ресурсозбереженням в сільському господарстві. *Збірник наукових праць Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова*. № 4 (478). 2019. С. 57-66.

Праці апробаційного характеру:

11. Сударкіна Л. Ю. Ресурсозбереження як альтернативний спосіб господарювання. Сучасні інноваційно-інвестиційні механізми розвитку національної економіки: матеріали IV Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції, 26 жовтня 2017 р. Ч. 1. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2017. С. 213-215.

12. Сударкіна Л. Ю. Технологія як багаторівневий механізм

впровадження заходів ресурсозбереження. Напрями розвитку ринкової економіки на засадах конкурентоспроможності, інноваційності та сталості: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 11 листопада 2017 р.). Запоріжжя: Запорізька державна інженерна академія, 2017. С. 128-131.

13. Сударкіна Л. Ю. Ресурсозбереження в контексті сучасних проблем управління. Реалізація політики модернізації економіки в умовах державно-приватного партнерства: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 3 листопада 2017 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2017. С. 55-58.

14. Сударкіна Л. Ю. Формування концептуальної основи екологічного ресурсозбереження в агропромисловому виробництві. Трансформаційні процеси в економіці України: глобальні та регіональні аспекти: Матеріали II Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції молодих учених, аспірантів та студентів (24 листопада 2017 р., Україна, м. Львів) / ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України», Інститут економіки і менеджменту НУ «Львівська політехніка», Науково-навчальний комплекс «Економосвіта»; відп. за вип. О. Б. Цісінська. Львів, 2017. С. 242-246.

15. Сударкіна Л. Ю. Основні джерела фінансування екологоорієнтованих проектів ресурсозбереження. Перспективи інноваційного розвитку економіки: сучасні підходи та напрями: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (м. Ужгород, 17-18 листопада 2017 року) / За заг. ред.: М. М. Палінчак, В. П. Приходько, А. Кrynski. У 2-х частинах. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика», 2017. Ч. 1. С. 60-63.

16. Сударкіна Л. Ю. Оцінка потенціалу сільськогосподарських підприємств в ресурсозбереженні через розвиток енергетичної незалежності. Вдосконалення економіки та фінансової системи країни: актуальні проблеми та перспективи: матеріали доповідей Міжнародної науково-практичної

конференції (м. Запоріжжя, 2 лютого 2018 р.). Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2018. Ч. 1. С 107-109.

17. Кукса І. М., Сударкіна Л. Ю. Пріоритетні напрями розвитку системи ресурсозбереження в сучасних умовах. Збірник матеріалів звітної НПК ЛНАУ (20-23 лютого 2018 р.) / ЛНАУ. Харків: «Стильна типографія», 2018. С. 140-144.

18. Кукса І. М., Сударкіна Л. Ю. Безвідходні технологічні системи як основа ресурсозбереження в сільському господарстві. «Соціально-економічний розвиток аграрної сфери: інженерно-економічне забезпечення» матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (19-20 квітня 2018 року, м. Бережани). Тернопіль: ФОП Паляниця В. А., 2018. С. 181-182.

19. Кукса І. М., Сударкіна Л. Ю. Економічний потенціал ресурсозбереження в контексті маловідходної технологічної системи // Розвиток економіки та управління на світовому, державному та регіональному рівнях: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, 16-17 березня 2018 р. Київ: Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського, 2018. С. 83-89.

20. Сударкіна Л. Ю. Оценка эффективности управления ресурсосбережением. Формирование организационно-экономических условий эффективного функционирования АПК: сборник научных статей X Международной научно-практической конференции (Минск, 24–25 мая 2018 г.) / редкол.: Г. И. Гануш [и др.]. Минск: БГАТУ, 2018. С. 515-519.

21. Сударкіна Л., Зозуля А. Реінжиніринг бізнес-процесів як ключовий елемент стратегії ресурсозбереження підприємства. Соціально-економічні наслідки участі постсоціалістичних країн у процесах європейської інтеграції. Збірник матеріалів III Міжнародної наукової конференції. 2-4 жовтня 2019 року. Том 2. Черкаси: Вид. ФОП Гордієнко Є.І., 2019. С. 41-43.

22. Сударкіна Л. Ю. Сучасні аспекти ресурсозбереження на виробничих підприємствах Розвиток підприємницької діяльності в умовах

глобалізаційних та інтеграційних процесів. Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Херсон: ДВНЗ «ХДАУ», 2019. С. 157-160.

23. Kuksa I. M., Sudarkina L. Y., Stryhun V. Y. System just in time as the basis of resource saving. Економічний розвиток держави та її соціальна стабільність: матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції, 15 травня 2019 р. Ч. 1. Полтава: ФОП Пусан А.Ф., 2019. С. 120-121.

24. Сударкіна Л. Ю. Ресурсозбереження як основа конкурентоспроможності підприємства. Економіко-правові аспекти сталого розвитку: держава, регіон, місто: матеріали Першої міжнародної науково-практичної конференції (7 червня 2019 р., м. Київ). Київ: Наук. ред. В. А. Устименко. НАН України. Ін-т економіко-правових досліджень, 2019. С. 158-161.

25. Кобец С. П., Станкевич И. И., Сударкина Л. Ю. Современные подходы к оценке конкурентной устойчивости предприятия. Формирование организационно-экономических условий эффективного функционирования АПК: сборник научных статей XI Международной научно-практической конференции (Минск, 30–31 мая 2019 года) / редкол.: Г. И. Гануш [и др.]. Минск: БГАТУ, 2019. С. 195-200.

26. Станкевич И. И., Кобец С. П., Сударкина Л. Ю. Конкурентная устойчивость предприятия: определение и подходы к оценке. Актуальные проблемы инновационного развития и кадрового обеспечения АПК: материалы VI Международной научно-практической конференции (Минск, 6–7 июня 2019 года) / редкол.: Н. Н. Романюк [и др.]. Минск, БГАТУ, 2019. С. 229-233.